

ČASOPIS ZA POVIJEST ZAPADNE HRVATSKE

WEST CROATIAN HISTORY JOURNAL

Monografski broj / Special issue

LEO WEICZEN VALIANI

Fiuman, European, Revolutionary, Historian

Uredio / Edited by VANNI D'ALESSIO

RIJEKA,
X./10. 2015.

Slaven BERTOŠA, *Barban i mletački Loredani: život u pokretu, ljudi i događaji*, Pazin – Barban – Pula: Katedra Čakavskog sabora Pazin – Općina Barban – Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 320 str.

Dr. sc. Slaven Bertoša, cijenjeni stručnjak za novovijekovnu povijest Istre i sjevernojadranskog prostora te redoviti profesor u trajnom zvanju Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, napisao je prvu povijesnu znanstvenu monografiju o povijesti područja Barbana i Raklja koja je – kako kaže autor – sastavljena interdisciplinarnim, multidisciplinarnim i transdisciplinarnim pristupom. Svoju knjigu Slaven Bertoša je napisao multiperspektivno, analizirajući različite arhivske izvore, obilazeći terenskim istraživanjima prostor Barbana i Raklja, proučavajući hrvatsku, talijansku i slovensku historiografiju.

U *Uvodu* (str. 7-9) Slaven Bertoša navodi da se gradić Barban nalazi na važnom i zanimljivom zemljopisnom položaju iznad doline rijeke Raše, 28 kilometara sjeveroistočno od Pule te da je danas sjedište istoimene općine koja obuhvaća okolni prostor nazvan Barbanština. Spomenuto područje je bilo naseljeno u najstarije doba, iz kojeg potječu mnoge pećine. Poglavlje obogaćuju slikovni priloz: pećina ispod sela Hrboki (str. 7), Vicina pećina i pećina Jamurina (str. 8) te pećina na Ledini (str. 9). Kada je 1535. mletački Senat donio odluku da se Barban i Rakalj pretvore u privatni feud, na javnoj ih je dražbi kupila plemićka obitelj Loredan koja je njima upravljala sljedeća tri stoljeća. Iz novog vijeka potječe i znamenita Trka na prstenac koja se u povijesnim vrelima prvi put spominje 1696. godine, a održava se u drugoj polovini kolovoza i predstavlja zaštitni znak Barbana.

U poglavlju pod naslovom *Mletačka obitelj Loredan i njezini sredozemni horizonti* (str. 11-29) autor objašnjava da je obitelj Loredan vrlo stara i ugledna. Podrijetlo vuče iz XI. stoljeća. Mletački su Loredani domovini dali trojicu duždeva: Leonarda (1431. – 1521.), Pietra (1482. - 1570.) i Francesca (1685. - 1762.), dvanaest prokuratora Sv. Marka, brojne članove Senata i magistrature. Godine 1630. osnovana je Akademija neznanih, koja je bila poznata i pod nazivom Loredanska akademija. Utemeljio ju je mletački nobil Gianfrancesco, a bavila se raspravama s područja književnosti. Za Loredane je također vezano mnogo zanimljivosti. Tako se Zannotto Loredan 1316. godine nakon vlastitog pogreba probudio i ozdravio te kasnije zasnovao obitelj. Za njihovo se ime vezuje i nekoliko značajnih vojnih pobjeda u pomorskim i kopnenim bitkama s Osmanlijama. Poglavlje nadopunjuju rodoslovlje barbansko-rakljanskih Loredana (str. 21) i slikovni prikaz barbanskog područja podijeljenog na županate iz godine 1000.-1400. (str. 27). Oba povijesna izvora dio su ostavštine Josipa Antuna Batela, a nalaze se u Arhivu HAZU-a.

Slijedi poglavlje pod naslovom *Kratki povijesni pregled uz osvrt na historiografiju* (str. 30-38) u kojem Slaven Bertoša objašnjava da se postanak Barbana vezuje za VI. stoljeće, odnosno za doba kada Istrom i Dalmacijom

vlada Bizant. Autor navodi 17 privatnih gospoštija koje su postojale u mletačkoj Istri u novom vijeku. Gospoštiju Barban i Rakalj držala je od 1536. do propasti Mletačke Republike 1797. mletačka plemićka obitelj Loredan od loze San Stefano koja je tim područjem zagospodarila nakon što je mletački Senat 1535. donio odluku o pretvaranju Barbana i Raklja u feud, a potom ih za 14760 dukata na javnoj dražbi prodao spomenutoj obitelji. Obitelj Loredan feudom je upravljala preko svojeg službenika koji je imao titulu kapetana. Barbansko-raklanski feud bio je vrlo važan novovjekovni feudalni posjed, a nalazio se u jugoistočnom dijelu mletačke Istre. Bila je to jedina istarska gospoštija koju se moglo naslijediti i u ženskoj lozi. O Barbanu i Barbanštini postoji zaseban zbornik, a u sklopu posebnog projekta Barbansko – raklanskim feudom bavi se Slaven Bertoša, koji detaljnije proučava ostavštinu nekadašnjeg barbanskog načelnika Josipa Antuna Batela. Poglavlje obogaćuju slikovni prilozi: gradić Barban – pogled s puta za Punteru (str. 31), Barban – Vela vrata i Barban – Mala vrata (str. 33), Hrboki, Sv. Ivan – početna točka staze “Putem izvora” (str. 35), nadgrobni spomenik J. A. Batela na barbanskom groblju (str. 36) te dolina Raše – pogled sa staze Hrboki (Sv. Ivan) – Čažune (str. 38).

Teritorijalni, demografski i gospodarski podaci o Barbansko-raklanskoj gospoštiji u drugoj polovini XVIII. stoljeća (str. 39-49) naslov je sljedećeg poglavlja u kojem autor navodi podatke vezane uz administrativan i gospodarski ustroj barbansko-raklanskog feudalnog posjeda u posljednjim desetljećima njegove opstojnosti na temelju spisa iz već spomenute Batelove ostavštine. Na navedenom području obitavalo je 2210 ljudi. Od stoke najviše je bilo ovaca (gotovo 10000), a najmanje konja (oko 150). Stanovnici su većinom bili poljoprivrednici. Seoskim su područjem upravljali župani i njihovi zamjenici, a u gradiću Barbanu svoje je sjedište imalo niz predstavnika državne vlasti. Poglavlje nadopunjuju sljedeći slikovni prilozi: Bratulići – detalj (str. 40), Rakalj – pogled na crkvu sv. Agnije sa starih ruševina (str. 41), Draguzeti – kamen-graničnik sjeverno od sela (str. 42) te Grandići – dio sela (str. 43). Poglavlje završava trima priložima (str. 45-49) koji predstavljaju prijepis na početku poglavlja već spomenutih isprava na talijanskom jeziku iz Batelove ostavštine.

U poglavlju pod naslovom *Povijesna antroponimija i toponimija (početkom XIX. stoljeća)* (str. 49-98) Slaven Bertoša navodi 51 naselje na barbanskom području, 32 mjesta izvan barbanskog područja te za područje Raklja i Barbana, odnosno njima susjedna područja u južnoj Istri karakteristična prezimena. Zanimljivo je – kako tvrdi autor – da su mnoga sela i zaselci na poluotoku naziv dobili upravo prema prezimenu najbrojnije obitelji ili prema obitelji koja se na nekom lokalitetu prva smjestila i osnovala naselje. Iz skupine prezimena, prema kojima su naselja dobila ime, izdvojila bih: Belavić, Borina, Celija, Dobran, Draguzet, Duplić, Osip, Pačić, Poljak, Prdac. Gotovo sva ta prezimena su i danas karakteristična za to područje. Posebice se – kako nadalje kaže autor – uočava naglašena dominantnost hrvatskih prezimena iz čega se može zaključiti da je na ovom području čak i prije velikih migracijskih kretanja hrvatska jezgra bila posebice snažna. Toponimi su se često bilježili u čakavskoj

formi: Njiva zgora loze, Sinokoša pod kruškon, Vrt poli čerišnje... Poglavlje obogaćuju sljedeći slikovni prilozi: teritorij Barbana i Raklja podijeljen na porezne općine (1819./1820.) (str. 50), Bateli – panorama s ceste Vodnjan – Barban (str. 56), faksimil upisa u kojem se spominje toponim Babina njiva na Gočanu (str. 59-60), faksimil upisa u kojem se navodi toponim Velika njiva iza sela Belavići (str. 61-62), faksimil upisa u kojem se spominje kanonik Petar Stanković (str. 65-66), faksimil upisa u kojem se spominje Ive Ukota (str. 67), Dobrani – detalj (str. 68), Rakalj – Bedrinići (str. 69), Belavići – panorama (str. 70), Puntera – primjer stare seoske arhitekture (str. 71), Rebići – detalj (str. 72), Rakalj, crkva sv. Agnije – pogled na svjetionik Sv. Nikola i na labinsku stranu (str. 74), Sutivanac – dio sela (str. 76), Melnica – detalj (str. 77), selo Hrboki – panorama (str. 78), Poljaki – panorama (str. 79), Glavani – dio sela (str. 81), Orihi – seoski detalj zimi (str. 82), Manjadvorci – panorama s prilazne ceste (str. 86), Orihi – lokalitet Križica (330m) (str. 88), faksimil upisa u kojem se spominje konrada Rebići (str. 91-92), Beloći – pogled s prilazne ceste iz Hreljići (str. 94) te faksimil upisa u kojem je zabilježen toponim Grm zad hiže (str. 97-98). Poglavlje također nadopunjuju dva priloga: popis antroponima (str. 64-84) i popis toponima (str. 85-98).

Slijedi poglavlje *Crkvena prošlost Barbana i Raklja* (str. 99-138) u kojem nam autor navodi popise barbanskih župnika i arcipreta od 1325. do 1887. godine, od kojih su gotovo svi imali hrvatsko ime i prezime. Slijede popisi barbanskih kanonika za razdoblje od 1325. do 1883. godine. Opsežan popis barbanskih kanonika sadrži preko 140 imena i prezimena. I u ovom se popisu – tvrdi autor – uglavnom nalaze hrvatska imena i prezimena. Zanimljiv je i popis trajnih obveza kaptola župne crkve sv. Nikole u Barbanu iz 1738. godine. Na Uskrs se procesija s misom obavljala u Prnjanima, gdje su se vjernici molili nad obiteljskim grobnicama. Izdvojila bih i popis barbanskih i raklanskih bratovština i njihove imovine iz 1741. godine. Najveća i najbogatija bratovština u Barbanu bila je Bratovština sv. Nikole s prihodom od 38166 lira. Autor također navodi crkve u Barbanu i na okolnom području. Crkva sv. Margarete u Prnjanima nalazi se u predjelu zvanom Gubavica, a prema mišljenju Bernarda Schiavuzzija nastala je nakon 1300. godine. Prema predaji se – kako objašnjava Slaven Bertoša – kod crkve sv. Margarete nalazila bolnica za oboljele od kuge pa se zato taj kraj naziva Gubavica. Neke crkve se spominju u Istarskom razvodu, ispravi pisanoj glagoljicom iz XIV. stoljeća (crkva sv. Sabe, crkva sv. Dionizija). Poglavlje nadopunjuju sljedeći slikovni prilozi: Barban – detalj gradića na kojem se vidi krov kuće kanonika Stankovića i zvonik župne crkve (str. 99), Barban – palača Loredan (str. 102), Barban – Gradišće ljeti (str. 103), Barban – groblje sv. Križa (str. 104), faksimil popisa barbanskih i raklanskih bratovština i njihove imovine iz 1741. (str. 106-107), Barban – župna crkva sv. Nikole (str. 108), Barban – lijepi kameni tabernakul u crkvi sv. Nikole (str. 109), Barban – natpis na luku na kojem stoji da je župna crkva sv. Nikole obnovljena 1843. (str. 110), Barban – crkva sv. Jakova (str. 111), Barban – crkva sv. Antuna Opata (str. 112), Barban – crkva Majke Božje od Oranice i Barban – spomenik kanoniku

Petru Stankoviću na groblju sv. Križa (str. 113), Prnjani – crkva rođenja Blažene Djevice Marije na mjesnom groblju (str. 114), Prnjani – crkva sv. Margarete na Gubavici (str. 115), Puntera – crkva Presvetog Trojstva (str. 116), Raški zaljev – pogled s puta Puntera – Pisak (str. 117), Bičići – crkva sv. Martina (str. 118), Šajini – crkva sv. Petra (str. 119), Škitača – groblje (str. 120), ruševine crkve sv. Dionizija (Duniža) ispod sela Bratulići i kamen-graničnik između Stare Stancije i ruševina crkve sv. Duniža (str. 121), Želiski – crkva sv. Pavla (str. 122), Hreljići – dio sela (str. 123), Barban – rodna kuća kanonika Stankovića, pogled s dvorišne strane (str. 124) te zaselak Mavrići kod Prnjani (str. 125). Na kraju poglavlja nalazi se sedam priloga (str. 126-138) koji predstavljaju prijepise u poglavlju navedenih dokumenata iz Batelove ostavštine.

Prilozi poznavanju prošlosti župne crkve sv. Nikole u Barbanu (str. 139-146) naslov je sljedećeg poglavlja u kojem autor navodi da je glavna barbanska crkva sv. Nikole sagrađena 1701. na mjestu starije i manje crkve. Zanimljivo je da je i sam Batel bio plaćeni orguljaš u crkvi sv. Nikole. Vrlo čitljivim rukopisom je – kako tvrdi autor – 1869. napisano rodoslovlje obitelji Petra Stankovića (1771. – 1852.), znamenitog barbanskog svećenika, polihistora i prosvjetitelja te kanonika tamošnje zborne crkve sv. Nikole, koje također predstavlja dio Batelove ostavštine. Petar Matija Stanković, najstariji sin Antuna Stankovića, bio je poznati kanonik, član mnogobrojnih akademija i znanstvenih udruženja. Njegov brat, dr. Petar Martin, bio je liječnik-fizik, a tijekom francuske vlasti obnašao je funkciju mjesnog načelnika. Također treba spomenuti ispravu iz sredine XVII. stoljeća koja svjedoči o imovini klerika Petra Družića koju su mu prigodom dobivanja statusa podđakona darovala četvorica dobrotvora jer je za dobivanje naslova podđakona bilo potrebno imati imovinu dovoljnu za vlastito doživotno izdržavanje. Autor je priložio slikovne priloge koji prikazuju Barban – zvonik župne crkve sv. Nikole (str. 139), Barban – natpis iznad ulaza u rodnu kuću kanonika Stankovića (str. 140) i Barban – grb obitelji Loredan na zidu obiteljske palače (str. 142). Poglavlje završava prijepisima ugovora o obnovi orgulja u župnoj crkvi sv. Nikole u Barbanu iz 1675., rodoslovlja obitelji Stanković te imovine svećenika Petra Družića prilikom dobivanja statusa podđakona (str. 143-146).

U poglavlju pod naslovom *Inventar crkve sv. Nikole u Barbanu iz 1640.* (str. 147-151) autor naglašava da inventar nedvojbeno pokazuje da je barbanska župna crkva posjedovala raznovrsno blago, a jedan njegov dio velike je umjetničke vrijednosti. I inventar crkve sv. Nikole čuva se u ostavštini Josipa Antuna Batela. U poglavlju je priložen slikovni prilog koji prikazuje Barban – unutrašnjost župne crkve sv. Nikole (str. 147). Poglavlje završava prilogom koji predstavlja prijepis inventara crkve sv. Nikole u Barbanu iz 1640. godine (str. 149-151).

O dvjema crkvama Barbanštine (str. 151-162) naslov je sljedećeg poglavlja u kojem Slaven Bertoša iznosi podatke vezane uz dvije crkve na barbanskom području: na lokalitetu Pisak i na brežuljku u blizini sela Hreljići. U Batelovoj ostavštini nalaze se ugovor o gradnji lože ispred crkve Gospe Snježne na Pisku

1668. i dozvola o podizanju crkve Blažene Gospe od Zdravlja kod sela Hreljići 1724. Prijepise oba izvora na talijanskom jeziku priložio je autor na kraju poglavlja (str. 161-162). Zanimljivo je da je Pisak u novom vijeku bio poznat po ideji o gradnji solana na feudalnom posjedu obitelji Loredan. Autor tvrdi da barbanske solane nisu imale svrhu konkurirati proizvodnji soli u velikim solanama kod Milja i Pirana, nego se radilo o pokušaju pronalazjenja novih izvora prihoda. Autor je u poglavlju priložio slikovne priloge koji prikazuju lokalitet Čažune u dolini Raše (str. 152), Pisak – stari kameni most preko rijeke Raše (str. 153), faksimil ugovora o gradnji lože ispred crkve Majke Božje Snježne na Pisku - 1668. (str. 154), Pisak – crpnu stanicu smještenu na lokalitetu na kojem se nekad nalazila crkva Gospe Snježne (str. 156), Hreljići – crkvu majke Božje od Zdravlja (str. 157) te faksimil ugovora o gradnji crkve Majke Božje od Zdravlja blizu Hreljići – 1724. (str. 159-160).

Slijedi poglavlje pod naslovom *Barbanski i rakljski bilježnici (1502.-1811.)* (str. 163-168) u kojem autor navodi popis barbanskih i rakljskih bilježnika, također iz Batelove ostavštine, od početka XVI. do početka XIX. stoljeća. Zabilježeno je 81 ime. U većini slučajeva bilježnici su bili Mlečani, a ponekad i Barbanci. Bilo je i onih koji su dovedeni iz drugih mjesta u mletačkoj Istri ili izvan nje, primjerice iz pokrajine Veneto. U poglavlju je priložen slikovni prilog Rakalj – Sv. Agnija, ruševine starih zidina (str. 165). Na kraju poglavlja autor je donio prijepis popisa barbanskih i rakljskih bilježnika (str. 167-168).

Slijede poglavlja *Oporuke barbanskih plemića (XVI.-XVII. stoljeće)* (str. 169-174), *Oporuke barbanskih seljaka (XVI.-XIX. stoljeće)* (str. 175-187) te *Oporuka Antuna Sinčića (1799.): primjer bužetsko-barbanskih migracijskih veza* (str. 188-194). U njima su priloženi slikovni prilozi koji prikazuju Rakalj – Zvonik župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije (str. 170), Stari Gočan – panoramu s Rogatice (str. 179) te faksimil oporuke Antuna Rajka s Gočana, sastavljene na hrvatskom jeziku (str. 180). Autor je u poglavlju priložio prijepise oporuka, uglavnom na talijanskom jeziku, iz Batelove ostavštine: prijepis oporuke Cecilije Vergerio 1583. (str. 172), prijepis oporuke Ottavija i Giulije Magagnati 1610. (str. 173-174), prijepis oporuke Jure Prodoljana 1537. (str. 182), prijepis oporuke Katarine, kćeri pokojnog Mate Vlahovića i udovice Antuna, sina Staniše Bulića 1777. (str. 183-184), prijepis oporuke Ivana, sina Matije Perčića 1777. (str. 185-186), prijepis oporuke Antuna Rajka iz Gočana 1806. (str. 187) te prijepis oporuke Antuna Sinčića 1799. (str. 192-194). Cecilija Vergerio, kćer koparskog nobila Girolama Vergerija, za svoju glavnu nasljednicu proglašava nećakinju Antellu, kćer brata Colmana, ali pod uvjetom da se ona što prije uda. Jure Prodoljan, žitelj Barbanštine, zahtijeva da ako netko od njegovih sinova bude lopov ili neki zločinac ili ako neka kći postane bludnica, od njegovih dobara dobije samo četiri solda. Antun Sinčić, otac istoimenog barbanskog kanonika, rodom iz sela Cunja na Bužeštini, zahtijeva da se za sve dugove koje je trebao platiti njegov pokojni sin kanonik žurno prodaju mnoga njegova nepokretna svećenička dobra ili da se vjerovnici mogu slobodno isplatiti pomoću tih dobara.

Migracijski kontakti između Barbana i Pule u novom vijeku (str. 195-212) naslov je sljedećeg poglavlja u kojem autor objašnjava da je u Puli od prve polovine XVII. do prve polovine XIX. stoljeća broj umrlih nadvisivao broj rođenih te da je grad uspijevao opstati kao naseljeno mjesto isključivo zahvaljujući migracijama. Doseljenici s područja Barbansko-raklanskog feuda dolazili su u Pulu u prilično velikom broju. Neprestano se spominju u Matičnim knjigama grada Pule od 1613. do 1817. godine. Matične knjige grada Pule čuvaju se u Državnom arhivu u Pazinu. Poglavlje nadopunjuju sljedeći slikovni prilozi: upis u kojem se kao kumovi na krštenju spominju Matija Brgić i Matija Belavić iz Barbana (str. 197), Orihi – detalj na ulazu u selo i Petehi – panorama dijela sela s glavne ceste Barban – Žminj (str. 199), faksimil upisa u kojem se kao kuma na krizmu spominje Matija iz Petehi (str. 201), Rakalj – primjer mjesne arhitekture lijepo uklopljene u prirodni ambijent (str. 202), faksimil upisa u kojem se spominje smrt časne sestre Marije Mirković iz Raklja (str. 203), Rakalj – crkva sv. Agnije (str. 204), Rakalj – crkva sv. Agnije, detalj s pročelja (str. 205) te upis u kojem se spominje Katarina Pekica iz Šajini (str. 206). Autor je na kraju poglavlja priložio cjelovit popis doseljenika s područja Barbansko-raklanskog feuda (sastavljen kronološkim redoslijedom na temelju podataka iz puljskih matičnih knjiga od 1613. do 1817.) (str. 210-212). Iz Barbana ih je bilo 48 (oko 65%), a iz Raklja 16 (oko 22%).

U poglavlju pod naslovom *Mletačko-austrijska granica u dolini rijeke Raše koncem XVIII. stoljeća* (str. 213-225) Slaven Bertoša objašnjava da je dolina rijeke Raše predstavljala dio granične crte između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije u jugoistočnom dijelu Istre. Autor je priložio prijepis dokumenta o održavanju raških mlinova 1661. (str. 220) te dva službena izvješća o ophodima mletačko-austrijske granice na području Barbanštine 1788. (str. 221-223) i 1791. (str. 224-225) kojima se trebalo utvrditi točno prostiranje granične crte. Oba službena izvješća nalaze se u Državnom arhivu u Veneciji. Autor na temelju ova dva analizirana izvješća zaključuje da su do propasti Mletačke Republike duž granice neprestano postojale mnogobrojne žarišne točke sukoba koje nije bilo moguće prevladati zbog složenih uvjeta života na tom prostoru. U poglavlju je priložen slikovni prilog koji predstavlja Sutivanac – crkvu Blažene Djevice Marije (str. 216).

Na kraju knjige nalaze se *Bilješke* (str. 226-267), *Popis korištenih izvora, literature i rječnika* (str. 268-276), sažeci na hrvatskom, talijanskom, engleskom i njemačkom jeziku (str. 277-285), *Index locorum* (str. 286-293), *Index nominum* (str. 294-306), *Index rerum et notionum* (str. 307-310) te *Bilješka o piscu* (str. 311-314). Knjiga Slavena Bertoše *Barban i mletački Loredani: život u pokretu, ljudi i događaji* jedinstvena je sinteza prošlosti prostora Barbana i Raklja čija zadaća je - kao što kaže sam autor - da dopuni postojeće spoznaje i otvori prostor novim istraživanjima različitih tema vezanih uz istarskog čovjeka i istarski kraj ispunjen burnom prošlošću.

Maja ĆUTIĆ GORUP